

Xalıq Dadaşzadə

Hüquqşünas

DNT ANALİZİ ŞƏXSİ TOXUNULMAZLIQ HÜQUQUNUN POZUNTUSU KİMİ

Giriş

İngiltərəli molekulyar bioloq Alex J. Jeffreyin 1985-ci ildə hər bir insan DNT-sinin fərqli olduğunu aşkar etməsindən və bunu “genetik barmaq izi” kimi adlandırmasından sonra, “genetik barmaq izi araşdırmaları”, başqa ifadə ilə “molekulyar genetik yoxlamalar” kriminalistikanın da diqqətini cəlb edir.

DNT ilə üstü açılan ilk cinayət İngiltərədə Pitchforkun cinayət işi olmuşdur. 1983 və 1986-cı illərdə iki qız uşağı zorlandıqdan sonra, öldürülmüşdür. Tutulmuş şübhəli şəxsin DNT-si zərər çəkmiş şəxslərin üzərində tapılmış nümunənin DNT-si ilə eyniləşmədiyindən, həmin bölgədə yaşayan 13-30 yaş arasındakı 5511 nəfər kişiye DNT analizi vermək çağırışı edilmişdir. Lakin əldə edilmiş DNT profillərinin heç biri tapılmış nümunənin DNT profili eyniləşməmişdir. Ancaq qısa zaman sonra təsadüfən barda Pitchfork öz yerinə başqasənı yolladığını deyəndə, bunu eşidən vətəndaş polisə bildirmişdir. Məlum olmuşdur ki, Pitchforkun iş yoldaşı 200 pound qarşılığında onun vəsiqəsi ilə DNT analizi vermişdir. Beləliklə, 1988-ci ildə Colin Pitchfork dünyada DNT yolu ilə ifşa edilən ilk cinayətkar olmuşdur.[2,32]

Ancaq Pitchfork işindən bir il əvvəl 1987-ci ildə başqa bir işdə İngiltərədə Birmingham Crown Məhkəməsi, 1988-ci ildə Amerikada New York məhkəməsinin hakimi Joseph Harris tərəfindən DNT analiz nəticəsi cinayət mühakimə icraatında mötəbər sübut kimi qəbul edilmişdir.

Xarici hüquq ədəbiyyatında DNT profilinin əldə edilməsinin fərdin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun pozulmasına səbəb olub-olmaması əsas müzakirə mövzularından biridir. DNT analizlərinin aparılmasını həm hadisə yerindən götürülmüş nümunələrin (cinayət izlərinin) ekspertizası kimi, həm də şəxsi (bədən) müayinəsi istintaq hərəkətinin davamı kimi qiymətləndirildiyini demək olar. “Cinayət mühakimə icraatında DNT analizləri nəticəsində əldə edilən DNT profilinin şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ ilə toxunulmaz hesab edilən gizli fərdi məlumat hesab edilib-edilməməsi? Şəxsi həyata belə müdaxilənin mütənasib olub-olmaması? DNT profillərinin avtomatlaşdırılmış DNT bankında saxlanması şəxsin fərdi məlumatlarının müqəddarını müəyyən etmək hüququnu məhdudlaşdırır mı? Məcburi tədqiqat nümunələrinin götürülməsi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin susma hüququnun pozuntusu hesab edilməlidir mi? və digər suallar müzakirə edilmişdir. Sadəcə bədəndən nümunələrin alınmasının deyil, alınan nümunələr üzərində məhkəmə DNT analizlərinin aparılmasının (AR Konstitusiyasına əsasən) xüsusilə şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ, şəxsi toxunulmazlıq hüququ, habelə şəxsin şəxsi həyatı haqqında məlumatın sirrini saxlaması hüququ çərçivəsində hüquqi ziddliklər yaradıb-yaratmaması araşdırılmışdır.

I. İnsan hüquqları kontekstində şəxsi həyata hörmət hüququ və ona münasibətdə DNT analizinin aparılmasının qiymətləndirilməsi

A. Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ və ona müdaxilələr

Müasir həyatda elm və texnikanın inkişafı nəticəsində toxunulmazlığın əhəmiyyəti xüsusilə artmışdır. Bir vaxtlar öz obyektiv xüsusiyyətlərinə görə toxunulmaz hesab olunan bir çox məsələlər bu gün artıq insan üçün idarə olunan obyektə çevrilir. Nəticədə fərdin normal fəaliyyəti üçün ciddi və hiss olunmaz təhlükə yaranır.

Hər birimizin həyatı üçün mühüm əhəmiyyətli sayılan şəxsi toxunulmazlıq hüququ ən mühüm beynəlxalq konvensiyalarda, o cümlədən Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında, Mülki və siyasi

hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda, Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiyada, Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Konvensiya və digər beynəlxalq və regional konvensiyalarda öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı hər bir dövlət öz əsas qanunu olan konstitusiyasında digər insan hüquqları ilə yanaşı şəxsi toxunulmazlıq hüququnu da təsbit etmişdir. Eləcə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 32-ci maddəsi şəxsi toxunulmazlıq hüququ adlanır.

Nəzərinizə çatdıraq ki, AR Konstitusiyasının 32-ci maddəsində nəzərdə tutulan şəxsi toxunulmazlıq hüququ anlamı Avropa konvensiyasının 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan toxunulmazlıq hüququ anlamına deyil, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ maddəsinə uyğun gəlir. [1]

Şəxsi və ailə həyatı hər birimiz üçün dəyərli və müqəddəs hesab etdiyimiz məhfumdur. Vətəndaşların birbaşa özü və ya yaxın saydığı insanlarla bağlı olan, açıqlanması onların mənafeyinə hər hansı şəkildə ziyan vuran hər cür həyati məsələlər şəxsi həyat anlayışı ilə ehtiva edilir. Hər bir şəxsin həyatında onun özəl hesab etdiyi və heç kimə açıqlaya bilməyəcəyi sirləri vardır. Bu sirlər bizim üçün çox əhəmiyyətli olduğundan şəxsi və ailə həyatımızın qorunması zərurəti yaranır və bu zərurətdən irəli gələrək şəxsi və ailə həyatımızın toxunulmazlığı hüququ meydana gəlir. Toxunulmazlıq hüququ əslində dar anlamda yalnız ailə həyatının özəl cəhətlərinə aid deyil. Ümumilikdə şəxsin toxunulmazlıq hüququndan söhbət gedirsə, buraya onun həm şəxsi və ailə həyatının, həm sağlamlığının, həm də mənzilinin, nəqliyyat vasitələrinin və s. toxunulmaz olduğunu aid edə bilərik.[3, 158]

Z.A.Əsgərova görə toxunulmazlıq şəxsin razılığı olmadan ona məxsus olan hər hansı bir şeylə bağlı müəyyən fəaliyyətin həyata keçirilməsini istisna edir. Toxunulmazlıq fərdin inkişafına şərait yaradır və onun bir şəxsiyyət kimi müstəqilliyini təmin edir. Fiziki toxunulmazlıq fərdin cisminin və bioloji tamlığının toxunulmazlığını, psixi toxunulmazlıq isə şəxsin psixikasının, onun orqanizminin psixi funksiyalarının toxunulmazlığını bildirir.

Hesab edilir ki, insan hüquqları – doğulduğu andan şəxsiyyət kimi insana məxsus olan təbii, ayrılmaz, məhdudlaşdırıla bilməyən hüquqlardır. [4, 65] Lakin “məhdudlaşdırıla bilməyən” ifadəsi bizi yanıltmasın, insan hüquqları nə nədərlə ülvə olsa da, müəyyən ölçüləri mövcuddur. Bəli, bu hüquqlara müdaxilə mümkündür. Əsas məsələ isə, belə müdaxilənin (məhdudlaşdırmanın) ölçüsündədir. Yəni, müdaxilə elə olmalıdır ki, şəxsi maraqla ictimai maraqlar arasında mütənasiblik pozulmasın.

Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ (right to privacy) adlanan Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən,

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququna malikdir.
2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənafeviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və **demokratik** cəmiyyətdə zəruri olan hallar **istisna olmaqla**, bu hüququn həyata keçirilməsinə hakimiyyət orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir. [5]

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 17-ci maddəsi:

1. Heç kəsin şəxsi və ailə həyatına özbaşına, yaxud qanunsuz müdaxilə, mənzil toxunulmazlığını, yaxud yazışma sirlərinə özbaşına, yaxud qanunsuz qəsd, yaxud şərəfinə və adına qanunsuz qəsd edilə bilməz.
2. Hər bir insanın. belə müdaxilə və qəsdlərdən qanunla müdafiə olunmaq hüququ var.

Habelə, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” 24 dekabr 2002-ci il tarixli Konstitusiya Qanununun 3-cü maddəsində şəxsi toxunulmazlıq hüququnun məhdudlaşdırıla biləcəyi hallar göstərilir: dövlət təhlükəsizliyi mənafevləri, sağlamlığın və mənafeviyyətin, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, cinayətlərin qarşısının alınması, iğtişaşların qarşısının alınması, ictimai qaydanın təmin edilməsi və ölkənin iqtisadi rifahı mənafevləri üçün. [6]

Göründüyü kimi, istər Avropa Konvensiyası olsun, istərsə də “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt olsun bu hüququn məhdudlaşdırıla biləcəyi nəzərdə tutulur. Sadəcə olaraq “qanunsuz qəsd”, “qanunsuz müdaxilə” ifadələrinin hansı dəqiq meyarlara görə ölçüləcəyini göstərmir. Müdaxilənin qanuni, zəruri və mütənasib olub-olmadığı araşdırılmalıdır. Şəxsi həyata müdaxilə hansı dərəcədə ola bilər, buna aydınlıq gətirilməlidir. İlkin olaraq, belə müdaxilələrin qanuni əsasını “başqalarının

hüquqlarının qorunması” təşkil etdiyini demək olar. Nəzəriyyədən də bildiyimiz kimi, subyektiv hüquqların sərhədi başqalarının subyektiv hüquqları ilə müəyyən edilir.

Məsələn, “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsinə əsasən, “tibbi yardım üçün müraciət faktını, müalicə, sağlamlıq vəziyyəti, xəstəliyin diaqnozu barəsində, eləcə də müayinə və müalicə zamanı əldə edilən digər məlumatları ətrafdakılardan gizli saxlamaq” pasiyentin hüququdur. [7] Bu Qanunun 53-cü maddəsində həmin məlumatların həkim sirrini təşkil etdiyini və vətəndaşın verəcəyi məlumatın gizli saxlanması haqqında ona zəmanət verildiyi təsbit edilsə də, fərdin sağlamlığının qorunması hüququnun şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququndan daha ülvi olduğunun qəbul edildiyi və ya ictimai maraqların şəxsi maraqlardan daha üstün olduğu qəbul edildiyindən, pasiyentin hüququnun məhdudlaşdırıldığını görürük. Belə ki, vətəndaş öz vəziyyətini izah etmək qabiliyyətinə malik olmadıqda, vətəndaşı müayinə və müalicə etmək məqsədilə; yoluxucu xəstəliklərin yayılması təhlükəsi olduqda, kütləvi zəhərlənmələr və zədələnmələr baş verdikdə; istintaq və təhqiqat orqanlarının, prokurorun və məhkəmənin sorğusu ilə; hüquqa zidd hərəkətlər və vətəndaşın sağlamlığına vurulan zərər barədə şübhə olduqda və digər hallarda həkim sirrini təşkil edən məlumat vətəndaşın, yaxud onun qanuni nümayəndəsinin razılığı olmadan verilə bilər. Belə məhdudlaşdırmaları, həm ali qanunun tələbi kimi, həm də insan hüquqlarının təbiətindən irəli gələn tələb kimi də qiymətləndirə bilərik. Belə ki, AR Konstitusiyasının 41-ci maddəsinə əsasən, insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslər qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edirlər. (Ali Qanunum tələbi kimi) Digər tərəfdən, hər bir şəxsin subyektiv hüququ ilk növbədə digər şəxslərin subyektiv hüquqlarına xələl gətirməyəcək ölçüdədir. Subyektiv hüquq şəxsin davranış imkanıdır. (İnsan hüquqlarını təbiəti gərəyi) Ona görə də, bu tərəfdən baxdıqda belə məhdudlaşdırmaların əsas insan hüquqlarının təbiətindən irəli gələn məcburi tələb kimi qiymətləndirilsə daha doğru yanaşma olacaqdır. Məsələn, başqa şəxslərin həyat və ya sağlamlığına təhlükə yaradan şəxslərə (ətrafdakılar üçün təhlükəli xəstəliklərə tutulan, ağır ruhi pozuntulardan əzab çəkən, yaxud ruhi xəstəlik nəticəsində ictimai təhlükəli əməl törədən və s.) məcburi tibbi müdaxilə edilməlidir. Yəni şəxsin tibbi müdaxilədən imtina etmək hüququ məhdudlaşdırılmışdır. Ona görə ki, hər kəsin sağlamlığını qorumaq hüququ vardır. Göründüyü kimi, eyni hüquq (sağlamlığın qorunması hüququ) şəxs üçün ilk növbədə vəzifə yaratmaqla, həm də hüquq verir. Habelə, şəxsin yoluxucu və s. xəstəliyə tutulması halı belə onun toxunulmazlıq hüququnu tam məhdudlaşdırma bilməz. Həmin Qanuna baxsaq görürük ki, həkimin istənilən deyil, qanunda qeyd edilmiş tibbi müdaxilələri etmək səlahiyyəti vardır. Biz bunu şəxsi maraqla ictimai maraqların mübarizəsində mütənasibliyin gözlənilməsi kimi izah edə bilərik.

Əsas hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması zamanı nəzərə alınmalı olan, başqa sözlə məhdudlaşdırmanın son həddi kimi qəbul edilən prinsiplərdən biri də “haqqın mahiyyəti” və “haqqın mahiyyətinə toxunmama” meyarlarıdır.[8, 107]

Demokratik dövlətdə əsas insan hüquq və azadlıqların ən geniş şəkildə təmin olunmalı, mühafizə edilməli, azadlıqlar qayda kimi, məhdudsiyyətlər isə istisna kimi qəbul edilməli, məhdudsiyyətlər ancaq belə nizamın davamlılığı üçün məcburi olduğu hallarda və lazımi ölçüdə tətbiq edilməlidir. AİHM “demokratik cəmiyyət” ifadəsinə tərif vermək yerinə, “lazımlı olma” (necessary) ifadəsinin mənasını vermişdir. Məhkəməyə görə, “necessary” (lazımlı) “mütləq mənada lazımlı, məcbiri” mənasına gələn “indispensable” ilə eyni mənəli deyildir. Məhkəməyə görə, “necessary” “məcburedici, sıxışdırıcı” təcili ictimai ehtiyacı ifadə edir. [8, 108] Habelə, nəzərə almaq lazımdır ki, Avropa Konvensiyasının yuxarıda qeyd etdiyimiz 8-ci maddəsində “lazımlı olma və ya zəruri olma” (necessary) dan bəhs edəndə, hər hansı zərurətdən (məcburiyyətdən) yox, demokratik cəmiyyət üçün lazımlı-zəruri olmadan bəhs edir. Çünki demokratik cəmiyyətdə zərurət digər cəmiyyətlərin zərurətindən fərqli mənə daşıyır. Demokratik cəmiyyət azad cəmiyyətdir, belə cəmiyyətdə də insan hüquq və azadlıqlarına müdaxilə mümkün ən aşağı həddə olmalıdır. İnsan hüquqlarına belə yanaşmanın davamı olaraq, istər beynəlxalq sənədlərdə, istərsə də AİHM-inin qərarlarında şəxsi həyat və ya ailə həyatı və s. anlayışlarının məzmunu konkret olaraq müəyyən edilməyib. Şəxsi həyat çox geniş bir anlayış olmaqla, hər bir cəmiyyət üçün də fərqli mənə yüklü ola bilər. Ona görə də, onun normativ tərifinin verilməsi (dəqiq ifadələrlə verilməsi) mənə yükünün məhdudlaşdırılması ilə nəticələnə bilər ki, bu da həmin hüququn təmini baxımından uğurlu

uğurlu olmazdı.

A. Cinayət mühakimə icraatında DNT analizi şəxsi toxunulmazlıq, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi və susma hüquqlarına münasibətdə qiymətləndirilməsi

Cinayət mühakiməsinin məqsədi maddi həqiqəti ortaya çıxartmaq olduğu üçün dəlil sərbəstliyi prinsipi qəbul edilmişdir. Dəlil sərbəstliyi prinsipinə görə, qanuna uyğun əldə edilməsi şərti ilə maddi həqiqətin ortaya çıxarılmasında qatqısı ola biləcək hər şey sübut kimi istifadə oluna bilər. Bu məqsədlə həyata keçirilən istintaq hərəkətləri və ya prosessual məcburiyyət tədbirləri zamanı aidiyyəti şəxsin şəxsin şəxsi həyatına, fərdi məlumatlarına, şəxsi toxunulmazlığı kimi konstitusion hüquqlarına müdaxilə də baş verir. Bu müdaxilələrin qanuni hesab edilməsi üçün, maddi həqiqətin ortaya çıxarılması məqsədi ilə əsas hüquq və azadlıqların qorunması arasında hüquqa uyğun, məqbul tarazlıq yaradılmalıdır. Belə mütənasiblik üçün isə beynəlxalq sənədlərdə qeyd olunan bir neçə şərtlər qanunda təsbit edilməlidir. Məsələn, qanunda belə müdaxilələrin tətbiqi şərti kimi hansı cinayətlərə görə və ya cinayətin hansı növünə görə, habelə cəza meyar kimi götürüldükdə ittiham olunan cinayətə görə cəzanın üst həddi göstərilməlidir. İnsan hüquqlarına müdaxilə hesab edilən prosessual hərəkətlər yalnız əsaslı (yetərli-məqbul) şübhələr olduqda həyata keçirilməlidir. Belə prosessual hərəkətlər axırıncı yol, istisna tədbir kimi tətbiq edilməlidir. Habelə, bunun üçün məhkəmə qərarının olmasının vacibliyi, əldə edilən məlumatların mühafizəsi və məhv edilməsi, aidiyyəti şəxsin məlumatlandırılması, məhkəmə nəzarətinin olması vacib şərtlərdir.

Şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı və onların sirlərinin qorunması hüququ dedikdə, şəxsin özü haqqında mövcud informasiyalara nəzarət etmək, şəxsi və s. xarakterli məlumatların yayılmasının qarşısını almaq imkanına malik olması nəzərdə tutulur.

İnsanın həyat tərzi, düşüncələri, şəxsi qeydləri, tutduğu gündəlik, yazışmaları, telefon danışqları, onun sağlamlığı haqqında məlumatlar, bank hesabının sirləri, övladlığa götürmə, vəsiyyətnamə sirri onun şəxsi həyatının sirlərinə aiddir. Bu hüququn yeni komponentləri içərisində “yeni biotibbi” texnologiyanın tətbiqilə əlaqədar dövlət və özəl bölmələrdə şəxsi məlumatların yığılı və avtomatlaşmış işlənməsini də qeyd etmək olar. [9, 3]

Fərdi məlumatlar konfidensial informasiya kateqoriyasına aid edilir. Fərdə məxsus olan məlumatların əldə edilməsi, emalı və istifadəsi onun icazəsi ilə olmalı və toplandığı məqsədlərə uyğun olaraq istifadə edilməlidir.

Hər bir şəxsin fərdi məlumatlarını üç istiqamətdə bölmək olar: Açıq məlumatlar; 2) Şəxsi məlumatlar; 3) Gizli məlumatlar.

Açıq məlumatlar- şəxsin bu məlumatları hər kəsin bildiyindən narahat olmadığı məlumatlardır. (Məsələn ad, soyad və s.) **Şəxsi məlumatlar**- şəxsin hər kəsin bilməsini istəmədiyi, yalnız ailə və yaxınlarının bildiyi məlumatlardır. **Gizli məlumatlar**- üçüncü şəxs tərəfindən bilinməsi istənilməyən məlumatlardır. [10]

Hər kəsə açıq olan məlumatlardan başqa, şəxsi və gizli məlumatların şəxsin icazəsi olmadan ələ keçirilməsi, saxlanması və yayılması şəxsi toxunulmazlıq hüququnun pozulmasıdır. [10]

Şəxsə aid olan istənilən məlumat fərdi məlumat kimi təsfi edilə bilər. Yəni fərdi məlumatlar şəxsin şəxsi həyatına və ya peşə və ictimai həyatına dair məlumatları əhatə edir. Yazılı və ya şifahi ifadələr, eləcə də şəkillər fərdi məlumatlar daşıya bilər. **Hətta şəxsin DNT məlumatlarını daşdığına görə insan toxumalarının hüceyrə nümunələri də fərdi məlumat hesab edilə bilər.** AŞ konvensiyalarında xüsusi kateqoriyaya kimi **həssas** məlumatlar fərqləndirilir. Belə məlumatların işlənməsi yalnız səlahiyyətli qurumlar tərəfindən xüsusi təminatlarla əməl edilməklə yerinə yetirilməlidir. Avropada 1981-ci ilin yanvarın 28-ində “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiya (108 sayılı Konvensiya)da (6-cı maddə) və Məlumatların Mühafizəsinə dair Direktivdə (8-ci maddə) həssas məlumatlara aşağıdakılar aid edilir: [11, 26]

1. İrqi və ya etnik mənşəyi aşkarlayan fərdi məlumatlar
2. Siyasi, dini və ya digər əqidəni aşkar edən fərdi məlumatlar
3. Sağlamlıq və ya cinsi həyata dair fərdi məlumatlar

Direktivdə hətta həmkarlar ittifaqına üzvlük də həssas məlumat hesab edilir, çünki bu məlumat

şəxsin siyasi dünyagörüşünü və mənsubiyyətini aşkar şəkildə bəyan edir. Bundan əlavə, 108 sayılı Konvensiya cinayət işi ilə bağlı məhkumluğa dair fərdi məlumatları da həssas məlumat kimi qiymətləndirir. [11, 26]

“Fərdi məlumatlar haqqında” AR Qanununa əsasən, **fərdi məlumatlar** — şəxsin kimliyini birbaşa və ya dolayısı ilə müəyyənləşdirməyə imkan verən istənilən məlumat; **xüsusi kateqoriyalı fərdi məlumatlar** — fiziki şəxsin irqi və ya milli mənsubiyyətinə, ailə həyatına, dini etiqadına və əqidəsinə, səhhətinə və ya məhkumluğuna aid olan məlumatlardır.

Fərdi məlumatlar şəxsi həyatın mühüm tərkib hissəsidir. Başqa sözlə, şəxsi həyatın toxunulmazlığının həm də fərdi məlumatların mühafizəsini zəruri edir. Ona görə də fərdi məlumatların mahiyyətini daha aydın şəkildə təsəvvür etmək üçün ona şəxsi həyat prizmasından yanaşmaq məqsədəuyğundur.

1981-ci il tarixli, 108 sayılı “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyanın 2-ci maddəsində fərdi məlumatların anlayışı verilmişdir. Fərdi məlumatların şəxsi həyatın gizliliyinin bir parçası olduğu qəbul edilmişdir. AİHM-in qərarlarında şəxslərə aid görüntü, şəkil, barmaq izi, DNT profili, hüceyrə nümunəsi, ev ünvanı, yaş, doğum tarixi və fiziki xüsusiyyətləri fərdi məlumat kimi qiymətləndirilmişdir. (Peck/Böyük Britaniya, B.No 44647/98, 28.01.2003; Sciacca/İtaliya, B.No 50774/99, 11.01.2005; Alkaya/Türkiyə, B.No 42811/06, 09.10.2012) [2, 57]

DNT profilinin **fərdi məlumat** hesab edildiyi aydındır. Əsas məsələ isə, DNT profilinin fərdi məlumatların hansı (gizli və ya şəxsi) növünə və nəyə görə aid edilməsidir. Hüquq ədəbiyyatında “genom analizi”, qismən “gen analizi”, “molekulyar genetik araşdırma” və ya “DNT analizi” ifadələrindən, xüsusilə sonuncudan istifadə edildiyini görürük. Bu ifadələrdən, xüsusilə “genom və gen analizi” ifadələri cinayət mühakimə icraatında aparılan yoxlamaların təsfi edilməsi üçün uyğun deyildir. Ona görə ki, DNT analizi dörd fərqli gen analizi üsullarından (fenotip analiz, xromosom analiz, protein kimyəvi gen analizi) sadəcə biridir. Belə ki, genom bir insanın irsi məlumatlarını daşıyan bir bütün, gen isə DNT-nin kodlanmış hissəsində yerləşən ünsür olub, orqanizmə aid bütün genetik məlumatları daşıyırlar. Hazırda isə, kriminalistika və məhkəmə ekspertizası genom və genlərlə məşğul deyil, araşdırmaları sadəcə müqayisə yolu ilə şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi aparıla bilən kiçik hissə ilə məhdudlaşır. Buna görə də, genom, gen analizi və s. ifadələr məqsədi aşan ifadələrdir və cinayət prosesual hüququn terminologiyası xaricindədir. DNT analizi molekulyar genetik bir araşdırma olduğu üçün DNT araşdırmaları ifadəsi yerinə çox vaxt molekulyar genetik araşdırmalar ifadəsi işlədilir. Bununla yanaşı, DNT analizi ifadəsi həm kodlanmamış, həm də kodlanmış hissənin analizini əhatə edir. Halbuki, cinayət mühakiməsində DNT analizi cinayətlərin üstünün açılması məqsədi ilə, sadəcə şəxsiyyətin eyniləşdirilməsinə xidmət edir, bundan daha artığı ilə maraqlanmır. Buna görə də, araşdırmalar bu məqsədə xidmət edəcək olan DNT-nin sadəcə kodlanmamış hissəsi ilə məhdudlaşdırılır. Məqsəd baxımından fərqliliklər və məhdudluqlar cinayət mühakiməsində aparılan DNT analizinin, ümumi mənada DNT analizindən fərqli olduğu nəticəsi çıxır. Ona görə də, “məhkəmə DNT analizi” ifadəsini daha uğurlu hesab edirik. [2, 37-38]

Şəxsi həyat çərçivəsi “şəxsin başqalarını içindən çıxartmağa haqqının olduğu, onun icazəsi olmadan heç kimin girə bilməyəcəyi özəlidir” kimi izah olunur. Şəxsi həyat ilə yanaşı, bir də gizli həyat fərqləndirilir. **Belə ki, şəxsi həyata müdaxilə bəlli şərtlərdə mümkün olsa da, gizli həyat isə tam toxunulmaz olmalıdır.** Bildirilir ki, məhkəmə DNT analizi DNT-nin kodlanmamış hissəsində aparıldığından, aidiyyəti şəxsin sirr kimi tutmaq istəyəcəyi məlumatlar əldə edilməyəcəkdir. Məhkəmə DNT analizi yalnız aidiyyəti şəxsə aid olan ədədi ardıcılıq (DNT profili) əldə edilir ki, bu profil də sadəcə şəxsiyyətin eyniləşdirilməsinə xidmət edəcəkdir. Burada şəxsin **gizli həyatına** daxil olma kimi hesab ediləcək və ya aidiyyəti şəxsin o cinayəti törədib-törətməmə potensialını müəyyən edəcək hər hansı bir özəl xüsusiyyətləri, irsi (gen) pozuntuları, irqi ya da fiziki xüsusiyyətləri, bədən forması və s. kimi xüsusiyyətləri barədə məlumatlar əldə edilməyəcəkdir. Beləliklə, həyatın gizli sahəsinə heç bir müdaxilə yoxdur. [2, 49]

Həqiqətən də, məhkəmə DNT analizləri zamanı aidiyyəti şəxsin irsi və ya xarakteristik özəl xüsusiyyətlərindən yan keçilməklə, şəxsin gizli yerindəki sadəcə onun bilməli olduğu sirr hesab edilən

məlumatlar əldə edilməyəcəkdir. Dolayısı ilə, şəxs ən gizlisinə toxunularaq cinayətlərin üstünün açılmasında bir vasitə halına düşməyəcəkdir. Burada eynilə qan qrupunun müəyyən edilməsi zamanı, ya da rəsm, boy və s. kimi bioloji göstəricilərinin təsbit edilməsində olduğu kimi DNT zəncirləri yolu ilə yaradılan rəqəmsal verilənlərlə-profillərlə şəxsiyyətin müəyyən edilməsindən söz gedə bilər. Cinayət mühakiməsi baxımından DNT-nin sadəcə kodlanmayan hissəsi analiz edilir. Bu hissə hər hansı bir genetik məlumat daşmadığı üçün toxunulmaz hesab edilmir. Bununla yanaşı, həm də qeyd edilir ki, DNT profilinin əldə edilmiş olması yenə də şəxsi həyata müdaxilə hesab edilməlidir, çünki analizin nəticəsində əldə edilən bütün birbaşa ya da dolaylı məlumatlar aidiyyəti şəxsin heç kəsin bilməsini istəməyəcəyi **şəxsi** məlumatlar ola bilər. Məsələn, hadisə yerində DNT materialının olmasının müəyyən edilməsi ilə şəxsin orada olmasının və orada nələr etdiyinin ortaya çıxarılması belə şəxsi həyat ilə əlaqədar bir haldır. Buna görə də, hər halda şəxsi həyata bir müdaxilə mövcuddur.

DNT analizinin aparılması ilə əlaqədar digər məsələ tədqiqat üçün nümunələrim götürülməsidir. Belə ki, həm hadisə yerindən götürülmüş iz materialının, həm şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən götürülmüş nümunələrin DNT analizinin aparılması fərqləndirilir. AİHM-in qərarlarında DNT profili ilə müqayisədə şəxsə aid hüceyrə nümunələrinin daha həssas (gizli) fərdi məlumat daşdığı qeyd olunur.

AİHM qeyd edir ki, hüceyrə nümunələri şəxsə dair olduqca həssas məlumatları daşdığı halda, DNT profili şəxsin genetik əlaqələrini və etnik kökünü ortaya çıxardır. Halbuki, barmaq izi qeydlərinin belə bir gücü yoxdur. Buna görə də, AİHM-ə görə, aidiyyəti şəxsin hüceyrə nümunələrinin və DNT profilinin məlumat bankında saxlanılmasının nəticələri, barmaq izi məlumatlarının saxlanılmasına görə daha çox ağırdır.[8, 119]

Bədəndən nümunə alınmasını şəxsin konstitusion hüququ olan susma (**özünü və qohumlarını ifşa etməkdə sərbəstlik**) hüququnun pozuntusu kimi də qiymətləndirənlər vardır. Şəxsin razılığı olmadığı halda, nümunələrin götürülməsinin məcburi aparılıb-aparılmamasının mümkünlüyü müzakirə edilmişdir. Əsas məsələ isə, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, ya da zərərçəkmiş şəxsin bədənidən nümunə götürülməsi özünün və ya yaxınlarının əleyhinə sübut göstərməyə məcbur edilməsi hesab edilib-edilməməsidir? Bununla bağlı qeyd olunur ki, susma haqqı yalnız şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin aktiv şəkildə hadisə ilə bağlı bəyanla çıxış etməmə haqqıdır. Buna görə də, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin aktiv davranışının gərəkli olmadığı şəkildə sübutların toplanmasında, habelə qiymətləndirilsə bədənləri yoxlamaya məruz qala, bədənlərindən nümunə alınabilir. Başqa sözlə, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin özünün və ya yaxınları əleyhinə sübut verməyə məcbur edilməməsi (nemo tenatur se ipsum accusare) prinsipi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə özü haqqında həyata keçirilən istintaq hərəkətlərinə və ya prosessual məcburiyyət tədbirlərinə qarşı gəlmə haqqı verməyir. [12] Başqa sözlə, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs özü haqqında görülən qanuni prosessual məcburiyyət tədbirlərinə dözmək məcburiyyətindədir.

Məhkəmə xatırladır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsində xüsusi olaraq qeyd edilməsə də, susmaq hüququ və özünə qarşı cinayət ittihamına yardım etməmək hüququ hamılıqla tanınmış beynəlxalq normalardır və onlar ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışının təməlinə durur. Onların mahiyyəti, digər məsələlərlə yanaşı, təqsirləndirilən şəxsi dövlət orqanlarının qanunsuz məcburetmə tədbirindən müdafiə etməkdən və bununla da ədalət mühakiməsinin yanlış şəkildə həyata keçirilməməsinə və 6-cı maddənin məqsədlərinin yerinə yetirilməsinə yardım etməkdən ibarətdir. Özünə qarşı ittihamaya yardım etməmək hüququ konkret olaraq onu nəzərdə tutur ki, cinayət işində ittiham tərəfi təqsirləndirilən şəxsə qarşı mövqeyini sübut etmək üçün təqsirləndirilən şəxsin iradəsinə zidd olaraq məcburetmə və ya təzyiqlə vasitəsilə əldə edilmiş sübutlardan istifadə etməməlidir. Bu baxımdan bu hüquq Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 2-ci bəndində yer alan təqsirsizlik prezumpsiyası ilə sıx bağlıdır ... . Bununla belə, özünə qarşı ittihamaya yardım etməmək hüququ ilk növbədə təqsirləndirilən şəxsin susmaq hüququna hörmət edilməsi ilə bağlıdır. Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin və digər ölkələrin hüquq sistemlərində adətən nəzərdə tutulduğu kimi, bu hüquq cinayət prosesində şübhəli şəxsin **iradəsi ilə əlaqəsi olmayan** güc tətbiqindən istifadə etməklə təqsirləndirilən şəxsdən əldə edilmiş materialdan, məsələn, müsadirə barədə qərar əsasında əldə edilmiş sənədlərdən, DNT testi məqsədi ilə götürülmüş nəfəs, qan, sidik, saç və ya səs nümunələrindən və bədən toxumasından və

s.-dən istifadə edilməsinə şamil olunmur". [13]

İnsanın şərəf və ləyaqətinin qorunması hüququ eyni zamanda insanın bəsit bir məlumat mənbəyi kimi sadələşdirilməsini də qadağan edir. Şəxsin əlilliyi, bədən əksikliyi (qüsuru) və s. haqqında məlumat vermə məcburiyyətində olmaması insan ləyaqətinin qorunması hüququ daxilində qiymətləndirilir. Cinayət prosessual hüquqda dövlətin nəyin bahasına olursa-olsun ədalət mühakiməsi aparma hüququ yoxdur. [2, 46]

DNT analizinin insan ləyaqətinin müdafiəsi hüququna xələl gətirmədiyi istər Türk, istərsə də Alman hüquqşünasları tərəfindən qəbul edilmişdir. Ona görə ki, molekulyar genetik yoxlamalarla, sadəcə DNT-nin kodlanmamış hissəsində yerləşən və şəxsləri bir-birindən ayırmağa yarayan profil əldə edilir ki, bu zaman şəxsin xarakteristik xüsusiyyətləri və ya irsi xəstəlikləri haqqında məlumatlar müəyyən edilmir. Bununla yanaşı, prosessual məcburiyyət tədbiri ilə insanın **bütün genomlarının** təsnifləşdirilməsinin insanın bütün şəxsiyyəti haqqında məlumatların əldə edilməsi demək olacaqdır ki, bununla da insan ləyaqətinin müdafiəsi hüququna müdaxilə olacağı irəli sürülmüşdür. [2, 47]

Effektli bir cinayət mühakiməsi və cinayətlərin üstünün açılmasında olan ictimai maraq mütənasib (proporsional) və konstitusional şərtlərə uyğun bir müdaxiləni də vacib edir. Məsələn, müdaxilədə mütənasibliyi qorumaq məqsədi ilə həm Türk, həm də Almaniyada cinayət-prosessual qanunvericiliyində DNT profilinin təsbit edilməsindən sonra, genləri tərkibində tutan gen materiallarının məhv edilməsi məcburi hesab edilmişdir. Buna əlavə olaraq, xüsusilə Almaniyada DNT analizləri ilə əldə edilən məlumatların köçürüləcəyi məhdud sayda şəxslər və qurumlar haqqında qanunvericilikdə detallı tənzimləmə aparılmışdır. [2, 50]

II. Almaniyada və Türkiyənin Cinayət-Prosessual Qanununda DNT analizi

Həm Türkiyədə, həm də Almaniyada DNT analizinin aparılması ilə əlaqədar tənzimləmələr cinayət-prosessual məsələlərində aparılmışdır. Türkiyədə ayrıca təlimat da qəbul edilmişdir. Türkiyə Respublikası Cəza Mühakiməsi Qanununun (CMQ) fərqli olaraq, Almaniyada Federativ Respublikasının Cinayət Mühakiməsi Qanununda (StPO) birbaşa molekulyar genetik analizlə əlaqədar 4 maddə mövcuddur. Bununla yanaşı eynilə Türkiyə CPM-ində olduğu kimi bədən müayinəsi ilə əlaqədar maddələr də vardır.

Alman StPO 81a maddəsi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin (analoji normalar Türkiyə CMQ-in 75-ci maddəsi); 81c maddəsi digər şəxslərin bədən müayinəsinə (analoji normalar Türkiyə CMQ-in 76-ci maddəsi); 81e maddəsi molekulyar genetik analizə (analoji normalar Türkiyə CMQ-in 78-ci maddəsi); 81f maddəsi molekulyar genetik analizinin üsuluna dair normalardır.

Türkiyə CMQ-sində təsbit edilməyən DNT profili qeydlərinin gələcəkdə cinayət mühakiməsində istifadə edilməsinə dair müddəalar Alman StPO 81g maddəsində və kütləvi DNT analizlərinə dair müddəalar isə Alman StPO 81h maddəsində təsbit edilmişdir.

TR CMQ-in 78-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən, 75 və 76-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada əldə edilən nümunələr üzərində, soy əlaqəsinin və ya əldə edilən tapıntının şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə, ya da zərər çəkmiş şəxsə aid olub-olmamasının müəyyən edilməsi üçün məcburi olduğu halda molekulyar genetik analizlər aparıla bilər. Alınan nümunələr üzərində bu məqsədlər xaricində araşdırmalara dair analizlər qadağandır. [14]

Alman StPO 81e maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən, 81a(1) və 81c maddələrinə əsasən əldə edilən nümunələr üzərində təkə soy əlaqəsinin və ya əldə edilən tapıntının şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə, ya da zərər çəkmiş şəxsə aid olub-olmaması müəyyən edilməsi üçün deyil, həm də şəxsin cinsiyyətinin təsbiti üçün də molekulyar genetik analiz aparıla bilər. Alınan nümunələr üzərində bu məqsədlər xaricində araşdırmalara dair analizlər qadağandır. [15]

Alman StPO 81e maddəsinin və Türkiyə CMQ-in 78-ci maddəsinin 2-ci hissələri oxşarlıq təşkil edir. Alman StPO 81e maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən, birinci hissəyə əsasən aparıla bilən analizlər tapılan, mühafizə altına alınmış, ya da götürülmüş (müsadirə edilmiş) nümunələr üzərində də aparıla bilər. Türkiyə CMQ-in 78-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən, birinci hissəyə əsasən aparıla bilən analizlər tapılan və kimə aid olduğu bəlli olmayan bədən parçaları üzərində də aparıla bilər. Belə nümunələr üzərində də həmin məqsədlər xaricində araşdırmalara dair analizlər qadağandır.

Beləliklə, DNT analizinin iki növünü fərqləndirildiyini görürük:

1. Hadisə yerindən əldə edilən iz materialının molekulyar genetik analizi;
2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən, ya da zərər çəkmiş şəxsdən götürülmüş bioloji materialının molekulyar genetik analizi.

Molekulyar genetik analizin üsuluna dair Türkiyə CMQ-in 79 və 80-cı və Alman StPO 81f maddələri ekspertizanın təyin edilməsinə dair məsələləri tənzim edir.

Türkiyə CMQ-in 79-cu maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, 78-ci maddəsinə əsasən molekulyar genetik analizlərin aparılmasına yalnız məhkəmə qərar verə bilər. Qərarda analizin aparılmasının tapşırıldığı ekspert də göstərilə bilər.

Alman StPO 81f (1) maddəsinə əsasən, aidiyyəti şəxsin yazılı razılığının olmaması halında 81e(1) əsasən analizin aparılmasına yalnız məhkəmə deyil, təxirəsalınmaz hallarda prokuror və müstəntiq də qərar qəbul edə bilər. Razılıq verən aidiyyəti şəxsin analiz nəticəsində əldə edilən məlumatların hansı məqsəd ilə istifadə ediləcəyi barədə məlumatlandırılması məcburidir.

İki maddə baxımından 2 fərqli cəhət nəzərə çarpır. Birincisi, aidiyyəti şəxsin razılığının olması ilə bağlı şərtdirsə, ikincinin Alman StPO 81f(1) maddəsinin yalnız 81c(1) maddəsinə aid edildiyini görürük. Bu o deməkdir ki, Türkiyədə həm şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, ya da zərər çəkmiş şəxsdən götürülən nümunələr, həm də kimə aid olduğu bilinməyən nümunələr üzərində molekulyar genetik analizlərin aparılması üçün məhkəmə qərarı vacibdir. Almaniyada isə aidiyyəti şəxsin razılığı olarsa, məhkəmə qərarına ehtiyac olmadığı (bu zaman prokuror və müstəntiqin qərarı ilə), habelə aidiyyəti şəxsin razılığı olmadığı halda isə, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, ya da zərər çəkmiş şəxsdən götürülən nümunələrin üzərində molekulyar genetik analizin aparılması üçün məhkəmə qərarının vacib olduğu qəbul edilmişdir. Ona görə də, Almaniyada tapılmış, mühafizə altına alınmış, ya da götürülmüş (müsadirə edilmiş) nümunələr üzərində isə molekulyar genetik analizin aparılması üçün məhkəmə qərarına ehtiyac yoxdur. Belə ki, sahibsiz materiallar (nümunələr) baxımından ortada konstitusion hüquqlarına müdaxilə ediləcək bir şəxs də olmadığından, dolayısı ilə belə qaydanın cinayətlərin üstünün açılmasında olan ictimai maraq baxımından gözlənilən mütənasibliyə xələl gətirmədiyini demək olar.

Almaniya və Türkiyə cinayət-prosessual qanunvericiliyində nümunələrin məhv edilməsi baxımından iki ölkə arasında müxtəlif fərqliliklər olsa da, əsas fərqi məlumatların (analizin nəticələrinin) silinməsi barəsində olduğu ortaya çıxır. Belə ki, Almaniyada bütün DNT profilləri məhv edilməyir, müəyyən hallarda (m.81g-də nəzərdə tutulmuş hallarda) DNT bankında saxlanılır. Türkiyədə belə qayda mövcud deyil. Almaniyada DNT profilləri (şəxsi məlumatlar olduğuna görə) iş materialında xüsusi zərf içərisində saxlanılmalıdır. DNT profillərinin əldə olunduğu şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, ya da zərər çəkmiş şəxsə aid olan nümunələr isə ehtiyac olmadığı andan dərhal məhv edilməlidir. Bununla yanaşı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, ya da zərər çəkmiş şəxsdən götürülməyən, yəni hadisə yerindən tapılmış, mühafizə edilmiş və götürülmüş nümunələrin isə məhv edilməsi vəzifəsi yoxdur. Çünki, belə nümunələrin hazırkı və ya başqa bir cinayət mühakiməsində istifadə ediləcəyi ehtimalı vardır.

Türkiyə CPM-inin "genetik analiz nəticələrinin gizliliyi" adlanan 80-ci maddəsinə əsasən, yekun qərar çıxarıldıqda (işə xitam verilməsi, bəraət və s.) nümunələrin deyil, analiz nəticələrinin və məlumatlarının silinməli olduğu qeyd edilmişdir. Əldə edilmiş materialların (nümunələrin) isə məhv edilməsinə dair Türkiyə CPM-ində hər hansı tənzimləmə yoxdur. "Cəza mühakiməsində bədən müayinəsi, genetik analizlər və şəxsiyyətin təsbiti haqqında" Təlimatda da ekspertin rəyi hazırladıqdan sonra alınmış DNT profilini məhv etməli olmasına dair qayda olsa da, profilin əldə edildiyi materialın (qan, sperm, və s.) məhv edilməsinə dair ayrıca müddəə yoxdur. Bundan başqa sahibsiz materialların aqibəti də açıq qalmışdır.

Türkiyədə DNT profillərinin gələcəkdə istifadəsi məqsədi ilə saxlanması mümkün deyildir. Habelə kütləvi molekulyar genetik analizlərə dair bir tənzimləmə də yoxdur. Alman StPO 81g ("DNT təsbiti") adlı maddəsində, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ağır cinayətdən ya da cinsi toxunulmazlıq əleyhinə cinayətdən təqsirləndirilməsi halında, gələcəkdə cinayət mühakiməsi zamanı şəxsiyyətinin təsbiti məqsədi ilə ondan hüceyrə nümunələrinin alınması, həmin nümunələr üzrə DNT profilinin əldə edilməsi və ya cinsiyyətin təsbiti məqsədi ilə molekulyar genetik analizlərin aparılması biləcəyi qeyd edilmişdir.

Kütləvi DNT analizlərinə dair Alman StPO 81h maddəsində, həyat və sağlamlıq əleyhinə, azadlıq və ya cinsi toxunulmazlıq əleyhinə törədilmiş cinayətlərdə şübhəli şəxsin bəzi xüsusiyyətlərinə sahib olan müəyyən şəxslərdən, onlardan yazılı razılıqları alınmaqla, hadisə yerindən əldə edilmiş tapıntıların bu şəxslərə aid olub-olmamasının müəyyən edilməsi məqsədi ilə, nümunə götürüləcəyi, alınan nümunələr üzrə DNT profilini çıxartmaq ya da cinsiyyətini müəyən etmək üçün molekulyar genetik analizlərin aparılacağı və əldə edilən profillərin digər mövcud iz materiallarından alınan DNT profilləri ilə proqramlar vasitəsi müqayisə ediləcəyi qeyd edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, kütləvi DNT analizləri üçün törədilmiş cinayətin ağırlığı ilə nümunəsi götürüləcək şəxslərin sayında mütənasiblik gözlənilməlidir. Kütləvi DNT analizlərinin aparılmasına dair qərarı yalnız məhkəmə qəbul edə bilər və həmin qərardan şikayət verilə bilməz. Belə ki, kütləvi DNT analizi aparılacaq şəxslərin əvvəlcədən yazılı razılığı alınmalıdır və belə razılıq olmazsa, onların DNT analizi aparıla bilməz. Ona görə də, həmin şəxslərin məhkəmə zamanı dinlənilməsinə də zəruri görünür. [2, 75] Alman StPO 81h(3) maddəsinə əsasən, cinayətin üstünün açılmasında artıq lazım olmadığı hallarda əldə edilən bütün DNT profillərinin gecikdirilmədən silinməli və protokol tərtib edilməlidir. Alman StPO 81h(4) maddəsinə əsasən, aidiyyət şəxs bu analizin sadəcə onun razılığı ilə aparılacağı barədə yazılı şəkildə məlumatlandırılmalıdır. Yazılı məlumatda həmçinin aşağıdakılar qeyd edilməlidir:

1. Götürülmüş nümunələr üzrə sadəcə Alman StPO 81h(1) maddəsində qeyd edilmiş məqsədlər üçün analizlərin aparılacağı;
2. Nümunələrin gərək olmadığı halda gecikmədən ləğv ediləcəyi;
3. Əldə edilmiş DNT profillərinin gələcəkdə istifadə edilməsi üçün Federal Cinayətlər Bürosundakı DNT bankında saxlanılmayacağı.

Almaaniyadan fərqli olaraq İsveçrə və Avstriyada ehtiyatsızlıqla törədilmiş cinayətlər üzrə əldə edilmiş DNT profilləri gələcəkdə istifadə üçün DNT bankında saxlanılır. [2, 84] Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin təbiəti gərəyi təkrarlanması ehtimalının yüksək olmadığını nəzərə alsaq, belə qaydanın şəxsin konstitusion hüquqlarına (şəxsi toxunulmazlıq hüququ, şəxsi həyat hörmət və s.) müdaxilə baxımından mütənasiblik tələbinə uyğun gəldiyini demək olar.

Türkiyə CMQ-in 75-ci maddəsinə əsasən, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin daxili bədən müayinəsi və ya qan, tük, dırnaq və s. Nümunələrin götürülməsi üçün ittiham olunan cinayətə gprə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının üst həddi iki ildən artıq olmalıdır. Belə şərt molekulyar genetik analizin aparılmasına da aiddir.

Hüquqi dövlətdə qanuni sərhədləri bəlli olmayan və ya müəyyən şərtlərlə məhdudlaşdırılmayan prosessual hərəkətlər insan hüquqlarına müdaxilədə gözlənilməli olan mütənasibliyin pozulmasına şərait yaratdığını demək olar.

II. Azərbaycan Respublikasının cinayət mühakimə icraatında tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi və DNT analizi

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində DNT analizinin aparılmasına dair ayrıca maddə mövcud deyildir. Məcburi və ya könüllü genom qeydiyyatı 01 sentyabr 2018-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş “Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir.

Adı çəkilən Qanuna əsasən, **dövlət genom qeydiyyatı** - insan şəxsiyyətinin eyniləşdirilməsi üçün genetik məlumatların əldə olunması, uçotu, saxlanması və istifadəsi üzrə fəaliyyət; **genetik məlumat** - insanın şəxsiyyətini müəyyən etməyə imkan verən dezoksiribonuklein turşusu (bundan sonra - DNT) analizinin keçirilməsi ilə əldə edilən məlumat; **DNT profili** - insan şəxsiyyətinin eyniləşdirilməsinə imkan verən, genetik identifikasiya və verifikasiya məqsədi ilə məlumat bankında toplanılan, saxlanılan, işlənən və istifadə olunan **fərdi məlumatdır**. [16]

Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı daktiloskopik və **genetik məlumatlar əsasında** insan şəxsiyyətinin eyniləşdirilməsi məqsədilə aparılır.(maddə 2)

Düşünürük ki, bu Qanunun 2-ci maddəsindəki “genetik məlumatlar əsasında” ifadəsi “DNT profili” ifadəsi ilə əvəz edilməlidir. Yuxarıda da göstərdiyimiz kimi, DNT-nin kodlanmamış hissəsindən əldə edilən DNT profili şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi üçün kifayət edir. DNT analizi nəticəsində əldə edilmiş DNT profilindən başqa digər genetik məlumatlar şəxsiyyətin eyniləşdirilməsində və ya cinayətkarın

ifşa edilməsində istifadə olunması mütənasiblik prinsipinin pozuntusu kimi hesab ediləcəkdir.

Daktiloskopik və genetik məlumatlar fərdi məlumatların tərkib hissəsi olmaqla, onların toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi qaydaları, həmçinin "Fərdi məlumatlar haqqında" və "Biometrik informasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilir.(m.3)

Dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarına riayət edilməklə **qanunçuluq, konfidensiallıq və könüllülüğün məcburiliklə uzlaşdırılması** prinsiplərinə müvafiq həyata keçirilir. Dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatının aparılması, eləcə də daktiloskopik və genetik məlumatların toplanılması, işlənməsi, istifadəsi və mühafizəsi prosesində **insanın həyat və sağlamlığı üçün təhlükə yaradılmasına, onun şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına** yol verilmir. (m.4)

Həmin Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən, dövlət genom qeydiyyatının aparılması nəticəsində əldə olunan məlumatlar aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilir: 1) itkin düşmüş şəxslərin axtarışı; 2) naməlum meyitə əsasən insan şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi; 3) şəxsiyyətinin başqa üsullarla müəyyən edilməsi mümkün olmayan, habelə səhhətinə və ya yaşına görə özü haqqında məlumat vermək qabiliyyətinə malik olmayan şəxslərin şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi; 4) cinayətlərin və inzibati xətalərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və araşdırılması; 5) qohumluq əlaqələrinin qiymətləndirilməsi.

Müqayisəli hüquqda və AİHM-in qərarlarından da göründüyü kimi cinayət mühakimə icraatında DNT analizinin aparılması nəticəsində əldə olunan DNT profili yalnız şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi və ya cinsiyyətin müəyyən edilməsi məqsədi ilə istifadə oluna bilər. "Cinayətlərin və inzibati xətalərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və araşdırılması" ifadəsini isə daha geniş şərh etmək mümkündür. Bu isə sui-istifadə hallarına şərait yarada bilər.

Bu Qanuna müvafiq olaraq məcburi və ya könüllü dövlət genom qeydiyyatı aparılır.

Həmin Qanunun 14.1-ci maddəsinə əsasən, aşağıdakı şəxslər məcburi dövlət genom qeydiyyatından keçirilir:

14.1.1. ağır və ya xüsusilə ağır, həmçinin şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayət törətməkdə şübhəli bilinən, təqsirləndirilən və ya belə cinayətə görə məhkum olunmuş şəxslər;

14.1.2. şəxsiyyətinin başqa üsullarla müəyyən edilməsi mümkün olmayan, habelə səhhətinə və ya yaşına görə özü haqqında məlumat vermək qabiliyyətinə malik olmayan şəxslər;

14.1.3. xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin bioloji qohumları (bioloji valideynlər və ya övladları ilə birlikdə ər (arvad)).

Bu Qanunun 14-cü maddəsindən görünür ki, məcburi dövlət genom qeydiyyatı həm bəzi cinayətlər üzrə ümumi qayda olaraq (14.1.1), həm də şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi gərək olduqda (14.1.2 və 14.1.3) aparılmalıdır. Amma belə yanaşmanı (14.1.1-ci maddəni) doğru hesab etmirik. Belə ki, şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayət törətməkdə şübhəli bilinən, təqsirləndirilən və ya belə cinayətə görə məhkum olunmuş şəxslərin DNT analizlərinin aparılması və DNT profillərinin DNT bankında saxlanması başa düşülən və həmin cinayətə fərdi yanaşma kimi məqbul görünsə də, bütün ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə məhkumun DNT analizinin keçirilməsi və DNT profilinin saxlanması heç də uyğurlu yanaşma deyil. Habelə nəzərə alsaq ki, "məcburi dövlət genom qeydiyyatından keçirilmə" ifadəsi "məcburi DNT analizinin aparılmasını" demək deyil. Lakin bu Qanuna görə, **dövlət genom qeydiyyatı** - insan şəxsiyyətinin eyniləşdirilməsi üçün genetik məlumatların **əldə olunmasını** da əhatə edir. Almaniya StPO-da da məlum olduğu kimi, DNT analizinin keçirilməsi və müəyyən şərtlər olduqda DNT profilinin DNT bankında qeydiyyatı qaydası ayrıca maddələrlə tənzimlənmişdir. İstər "Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda olsun, istərsə də Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 22 aprel 2019-cu il tarixli, 188 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "**Dezoksiribonuklein turşusu (DNT) analizinin aparılması üçün bioloji materialın götürülməsi, onun uçotu, saxlanması, istifadəsi, verilməsi və məhv edilməsi Qaydası**"nda olsun, adlarından da bəlli olduğu kimi "**DNT analizinin keçirilməsi**" qaydası tənzimlənməmişdir.

AR CPM-ində də DNT analizinin aparılmasına dair ayrıca maddə olmadığına görə, ekspertizanın keçirilməsinə dair analoji normaların tətbiq ediləcəyini demək olar. Bioloji materialın götürülməsi qaydası isə AR CPM-in 273-cü maddəsi (Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinin şərtləri) ilə tənzim olunacaqdır, çünki cinayət təqibi orqanın fəaliyyəti prosessual fəaliyyətdir və görülən və ya görülməyə ehtimal olan prosessual fəaliyyət də müvafiq prosessual qərar və protokolla rəsmiləşdirilməlidir. Həmçinin DNT analizinin aparılması üçün bioloji materialın götürülməsi zamanı yuxarıda adı çəkilən AR NK-in 22 aprel 2019-cu il tarixli, 188 nömrəli Qərarında göstərilən qaydaya riayət olunmalıdır. Bu Qərada da məcburi və könüllü dövlət genom qeydiyyatından keçən şəxslərin bioloji nümunələrinin götürülməsi qaydası fərqləndirilmişdir.

AR NK-nin 22 aprel 2019-cu il tarixli, 188 nömrəli Qərarının 2.3-cü maddəsinə əsasən, ağır və ya xüsusilə ağır, həmçinin şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə cinayət törətməkdə şübhəli bilinən, təqsirləndirilən və ya belə cinayətə görə məhkum olunmuş şəxslərdən bioloji material təhqiqat orqanlarının əməkdaşları, ibtidai istintaq orqanlarının əməkdaşları və ya həmin orqanların müraciəti ilə Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin kriminalistika xidmətinin əməkdaşı tərəfindən məcburi dövlət genom qeydiyyatı üçün bioloji material götürülməlidir.

AR CPM-in 177.2, 275, və 444.2.2-ci maddələrindən məlum olur ki, tədqiqat üçün nümunələrin həm müstəntiqin qərarı ilə, həm də məhkəmənin qərarı ilə götürülməsi fərqləndirilir. AR CPM-in 444.2.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət təqibi orqanının tələbləri yerinə yetirilmədikdə, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilməlidir. Bunun üçün, AR CPM-in 177.2-ci maddəsinə əsasən, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və bununla razılaşan ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun məhkəməyə təqdimatla müraciət etməsi gərəkdir.

Düşünürük ki, qanunvericinin mövqeyi heç də uğurlu deyildir. Belə ki, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi istintaq hərəkəti olduğu halda, AR CPM-in 444.2-ci maddəsində prosessual məcburiyyət tədbiri kimi nəzərdə tutulmuşdur. Doğrudur, xarici hüquq ədəbiyyatında da tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsini həm istintaq hərəkətindən daha çox prosessual məcburiyyət tədbiri kimi qiymətləndirən müəlliflər də az deyildir. Digər tərəfdən, belə nümunələrin götürülməsinin könüllü (və ya aidiyyəti şəxsin razılığının olması) və ya məcburi, habelə təxirəsalınmaz hallarda necə həyata keçirilməsi məsələləri tam anlaşılan deyildir. Müqayisəli hüquqdan da bəlli olduğu kimi, aidiyyəti şəxsin razılığı varsa cinayət təqibi orqanının qərarı ilə, razılığı olmadıqda isə, məcburi şəkildə məhkəmə qərarı ilə DNT analizi üçün nümunələr götürülə bilər. Təxirəsalınmaz hallarda belə nümunələrin müstəntiqin qərarı ilə məcburi götürülməsinin CPM-də tənzimlənməsi istintaqın məqsədi baxımından mütərəqqi olacaqdır. Məsələn, AR CPM-in 273-cü maddəsinə əsasən, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən, zərərçəkmiş şəxsdən nümunələrin götürülməsi mümkündür. Həmin şəxslərin istintaqdan yayınması ehtimalının güclü olduğu hallarda müstəntiq öz qərarı ilə bülə nümunələri məcburi götürmə imkanına sahib olmalıdır. Göründüyü kimi, AR CPM-ində DNT analizinin vacib şərtlərindən olan, "aidiyyəti şəxsin razılığının alınması", "götürülən nümunələrin DNT analizi üçün istifadə olunacağı", "DNT analizi nəticələrinin sonrakı taleyi" və s. barədə aidiyyəti şəxsə hansı məlumat verilmir. Bütün bunlar insandan götürülmüş bioloji materialların (qan və ya bədən ifrazatı nümunələri ilə müqayisədə) gizli (genetik) fərdi məlumatların daşınması ilə əlaqədardır. Məsələn, AR CPM-in 207.4-cü maddəsinə əsasən, cinayət işi başlanmadan tutulmuş şəxslərdən qan, bədən ifrazatı nümunələri götürülə bilər. AR CPM-in 90.11.3 və 91.8.3-cü maddələrinə əsasən, "həkim müayinəsinə, əl-barmaq izlərinin götürülməsinə, şəklinin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq" şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin vəzifəsidir. Hətta, inzibati xətanın araşdırılması zamanı sürücüdən qan nümunəsinin götürülməsi də bizə məlumdur.

NƏTİCƏ

Şəxsi toxunulmazlıq hüququnun tərkib hissəsi olan şəxsi həyata müdaxilə bəlli şərtlərdə mümkün olsa da, gizli həyat isə tam toxunulmaz olmalıdır. DNT analizi DNT-nin kodlanmamış hissəsində aparıldığından, aidiyyəti şəxsin sirr kimi tutmaq istəyəcəyi məlumatlar əldə edilmədiyindən şəxsin **gizli həyatına** daxil olma kimi hesab edilməyəcəkdir. Tədqiqat üçün nümunələrin məcburi götürülməsi və DNT analizinin aparılması şəxsin susma hüququnun pozuntusu hesab edilməməlidir.

AR CPM-in müvafiq maddələrinin, "Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu və AR NK-nin 22 aprel 2019-cu il tarixli, 188 nömrəli Qərarının əlaqəli öyərilməsi və xarici dövlətlərin qanunvericiliyi ilə müqayissəli təhlili əsasında belə nəticəyə gəlirik ki, hazırki qanunvericiliyimizdə DNT analizi ilə əlaqədar bir çox hallar, xüsusilə DNT analizinin keçirilməsinin təyin edilməsi və s. beynəlxalq hüququn tələbləri səviyyəsində həssas tənzimlənməmişdir.

DNT analizinin aparılması üçün götürülmüş nümunələrin (analizdən sonra və ya analizə ehtiyac olmadığı hallarda) və genom məlumatlarını aqibəti məsələsində də müəyyən boşluqlar vardır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının Q12-001-19 nömrəli, 16 yanvar 2019-cu il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "**Dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatının aparılmasına dair Təlimat**"ın 9.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət törətməkdə şübhəli bilinən, təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş, habelə inzibati qaydada həbs edilmiş şəxslər haqqında **daktiloskopik** məlumatlar onlar barəsində aparılan cinayət təqibinə bəraətverici əsaslarla xitam verildikdən və ya məhkəmənin bəraət hökmü qanuni qüvvəyə mindikdən, habelə inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraata xitam verildikdən (inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətlərinin başa çatması ilə əlaqədar icraata xitam verildiyi hallar istisna olmaqla) sonra 30 (otuz) gündən gec olmayaraq məhv edilməlidir. Lakin 9.2-ci maddə qeyd olunan hallarda (cinayət təqibinə bəraətverici əsaslarla xitam verildikdən və ya məhkəmənin bəraət hökmü qanuni qüvvəyə mindikdə və s.) genom məlumatlarının aqibəti tənzimlənməmişdir. [18]

Bununla bağlı qeyd edilməlidir ki, insan və vətəndaş konstitusion hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırın istintaq hərəkətlərinin lazımı dərəcədə hüquqi tənzimlənməməsi neqativ hüquq tətbiqi praktikasının yaranmasını və inkişafına şərait yaradan amillərdəndir. Ona görə də cinayət prosesində iştirak edən və bu prosesə cəlb olunmuş şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə istintaq və digər prosesual hərəkətlərin və qərarların əsasları və prosedurları dəqiq və hərtərəfli tənzimlənməlidir. Yalnız bu halda, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının təmini demokratik cəmiyyətin tələblərinə cavab verə və habelə cinayət-prosesual fəaliyyətə mənəvi məzmun gətirə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
2. Gülsün Ayhan Aygörməz Uğurlubay, Almanya, İsveçrə və Avusturya Hukuku Bağlamında Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Adli DNA analizləri (2017) https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/C3BA0E01AD114A56AA7BDEDAAF8EC9C5%3Fdoi%3D&ved=2ahUKEwi ajqz8t5XpAhXIGuwKHWbDAEQFjAAegQIBhAB&usq=A0vVaw1_Yha3bkG7U8gGBQx27psz
3. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ, Dərslük, Bakı: Bakı Universiteti, 2006, 698 s.
4. Çirkin V.Y. Xarici ölkələrin konstitusiya hüququ. Bakı: Digesta-2007
5. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyası <http://www.e-qanun.az/framework/1405>
6. "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu. <http://www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/33>
7. Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu <http://www.e-qanun.az/framework/4078>
8. Güray Dağ, Kişisel verilerin ceza muhakemesi hukukunda delil olarak kullanılması, Doktora tezi (2011) <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/Reports/PDP/akademik/tr/2011-Ki%25C5%259Fisel%2520verilerin%2520Ceza%2520Muhakemesi%2520Hukukunda%2520delil%2520olarak%2520kullan%25C4%25B1mas%25C4%25B1.pdf&ved=2ahUKEwj>

9. Hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti: insan və vətəndaş hüquqları. V.Ömərov. Səs - 2011, 29 sentyabr.
10. A.Kemal. Kişilik hakkı kapsamında sosyal medyada kişisel verilerin korunması ve veri sahibinin rızası <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/333494>
11. Avropada fərdi məlumatların mühafizəsi <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://academy-justice.gov.az/madde8/e5.pdf&ved=2ahUKEwiWrMynnpDpAhVE3aQKHb6yBVMQFjAAegQIBhAB&usg=AOvVaw34hTQ8Qe0WI72lKiHh9Lth>
12. Pervin. A. İpekçioğlu, Vücuttan örnek alma işleminin hükuki niteliği ve Anayasaya uygunluğu,(2013) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814461>
13. Yallo (Yalloh) Almaniyaya qarşı iş, No 54810/00, 11.07.2006 https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/02/ECtHR-2006-Jalloh-v-Germany-Azerbaijani.pdf&ved=2ahUKEwjyLKWYnnpAhVODuwKHQbvCDM4KBAWMAJ6BAGHEAE&usg=AOvVaw2nLxUBsUPcv_nFQ4D3i-Nl
14. Türkiyə Cəza Muhakiməsi Qanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5271&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
15. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu (StPO): Yenisey Otkar. Beta 2015
16. “Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanun <http://www.e-qanun.az/framework/39863>
17. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 22 aprel 2019-cu il tarixli, 188 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dezoksiribonuklein turşusu (DNT) analizinin aparılması üçün bioloji materialın götürülməsi, onun uçotu, saxlanması, istifadəsi, verilməsi və məhv edilməsi Qaydası” <http://www.e-qanun.az/framework/42131>
18. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının Q12-001-19 nömrəli, 16 yanvar 2019-cu il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatının aparılmasına dair Təlimat” <http://www.e-qanun.az/framework/41446>